

*Ο αρχαιολάτρης
Κυριακός ο εξ Αγκώνος
στην Άρτα*

Αναστασία Γ. Καρρά

1. Λίγα λόγια για τη ζωή του Κυριακού εξ Αγκώνος

Ο Cyriaco de Pizicollì γεννήθηκε στην Αγκώνα της Καλαβρίας το 1391 και πέθανε το 1452 στην Κρεμόνα. Η ζωή του υπήρξε γεμάτη δράση και τόσο έντονη, που πολλές φορές άγγιζε τα όρια του τυχοδιωκτισμού.

Γιός οικογένειας μεγαλεμπόρων με πλούσια επιχειρηματική παράδοση αρχίζει να ταξιδεύει από τα εννιά του χρόνια. Μέχρι τα 13 είχε κιάλας γνωρίσει ολόκληρη την Ιταλία, ενώ μέχρι τα τριάντα του έχει επισκεφθεί ολόκληρο σχεδόν τον τότε γνωστό κόσμο. Και την ίδια εποχή έχει απορροφήσει όλες σχεδόν τις γνώσεις της εποχής του, από την εφηβική του δε ηλικία κατέχεται από μια περίεργη έλξη προς τα ερείπια του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Έτσι, γύρω στα 1402, πάμπλουτος από τις εμπορικές και ναυτικές επιχειρήσεις του, αποφασίζει να θέσει τον «...Κερδώο Ερμή στην υπηρεσία της αρχαιολογικής έρευνας. Έχει συνειδητοποιήσει ότι οι επιγραφές αποτελούν ανεκτίμητες πηγές πληροφοριών γιατί είναι σύγχρονες με τα γεγονότα που αναφέρουν κι επομένως αυθεντικές μαρτυρίες για την αναστήλωση της ιστορίας. Από αυτή την άποψη ο Κυριακός προηγείται κατά έναν αιώνα της εποχής του. Ο Γερμανός ιστορικός Γρηγορόβιος τον θεωρεί θεμελιωτή της αρχαιολογικής επιστήμης» (Ζιάγκος, 1974).

Ταξιδεύει και μελετάει. Και στα ενδιάμεσα των εμπορικών του αποστολών αντιγράφει επιγραφές, συγκεντρώνει αρχαιολογικό υλικό, περιγράφει τους τόπους που επισκέπτεται και σχεδιάζει γλυπτά. Συνδυάζει το εμπόριο με την πολιτική δραστηριότητα στις αυλές των μοναρχών της Ευρώπης και της Ανατολής και την περισυλλογή λειψάνων της κλασσικής αρχαιότητας. Καρπός όλων αυτών των περιηγήσεων είναι τα περίφημα «Σημειωματάρια» και ένας αριθμός επιστολών. Φαίνεται πως τα Σημειωματάρια (έξι τόμοι) χάθηκαν κατά την πυρκαγιά του 1514 που κατέστρεψε το βιβλιοπωλείο Σφόρτσα του Πέζαρο. Αλλά πριν την καταστροφή, οι φίλοι του είχαν αντιγράψει τα κείμενα κι έτσι σώθηκαν αρκετά αποσπάσματα από τα πολύτιμα οδοιπορικά του.

2. Το πέρασμα του από την Ήπειρο και την Άρτα

Ο πρώτος κύκλος ταξιδιών του Κυριακού στον ελληνικό χώρο έγινε ανάμεσα στα 1412 και 1430. Το 1435 ο Κυριακός εγκαινιάζει το νέο κύκλο των περιηγήσεων του στον ελληνικό χώρο που θα κρατήσει ως το θάνατό του και στο ταξίδι του αυτό επισκέπτεται για πρώτη φορά την Ήπειρο, τον χειμώνα του 1435 - 1436. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο Κυριακός δεν χρησιμοποιεί το όνομα Άρτα, αλλά το "Ακαρνανία ή Αράχθεια" (παρά τον ποταμό Άραχθο). Και τούτο γιατί όλοι οι λόγιοι εκείνη την εποχή, είτε ιστορικοί, είτε εκκλησιαστικοί, χρησιμοποιούσαν για την Άρτα το όνομα Ακαρνανία. Το τοπωνύμιο Άρτα το χρησιμοποιούσε στην καθημερινή του ομιλία ο λαός. Μερικά δε από τα άλλα τοπωνύμια που συναντάμε στο κείμενο (Αρνάτιον, Αστακός, Δωδώνη, Ρογός) μάλλον δεν συμπίπτουν με τις τοποθεσίες που ανταποκρίνονται σήμερα τα ονόματα αυτά.

Πομπή του Γηραιότερου Βασιλιά, του Μπενότσο Γκοτσόλι, Παρεκκλήσι των Μάγων, Παλάτιο Μέντιτσι Ρικάρντι, Φλωρεντία, 1459. (Wikimedia commons)

Στη δεξιά πλευρά της Πομπής του Γηραιότερου Βασιλιά απεικονίζονται πολλές μορφές σε διαδοχικά επίπεδα, και υποστηρίζεται ότι μία από αυτές – ένα προφίλ στο άκρο δεξιά της δεύτερης σειράς – απεικονίζει τον Κυριακό.

Εντύπωση ίσως προκαλεί στον σημερινό αναγνώστη το γεγονός ότι ο Κυριακός ο Αγκωνίτης, όχι μόνο έγινε δεκτός στην Άρτα από τον Κάρολο Β΄, αλλά φιλοξενήθηκε και στην αυλή του, παρότι δεν προέρχονταν από

αριστοκρατική οικογένεια. Σε καινούργιες έρευνες σχετικά με τη ζωή του διαβάζουμε : *«Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του, ο Κυριακός γινόταν δεκτός με τιμές από την τοπική ελίτ των περισσότερων περιοχών που επισκεπτόταν. Ως μέρος της κοινωνικής ζωής, του προσφέρονταν ιδιωτικές ξεναγήσεις σε σημαντικά τοπικά αξιοθέατα: εντοπωσιακά κτήρια, αρχαία μνημεία, ερείπια και επιγραφές. Οι πρώτες του τέτοιες περιηγήσεις προηγήθηκαν των ουμανιστικών του σπουδών κοντά σε Φλωρεντινούς και Ανατολικούς Ρωμαίους. Ο Κυριακός υπήρξε εξαιρετικά επιτυχημένος έμπορος, ξεκινώντας με προϊόντα όπως ξύλα καστανιάς και ελάτου – κι αυτός ήταν ο λόγος που ταξίδευε συχνά και γνώρισε από κοντά την ελίτ της Μεσογείου. Αρχικά καταγόταν από κοινωνικά ταπεινή θέση. Κατά τον Σκαλαμόντι, ήταν "απόγονος της ευγενούς πατριαρχικής οικογένειας των Πιτσέκολι", ωστόσο ο πατέρας του, επίσης έμπορος, είχε χάσει την περιουσία του από ναυάγια και επιδρομές πειρατών όταν ο Κυριακός ήταν ακόμη παιδί. Παρ' όλα αυτά, οι πατριαρχικές συγγένειες και η εξαιρετική του επιχειρηματική οξυδέρκεια τον ανόψωσαν σύντομα στα ανώτατα κοινωνικά στρώματα. Νέος ακόμη, ανέβηκε γοργά στην ιεραρχία της εμπορικής επιχείρησης της διευρυνόμενης οικογένειάς του από την Αγκόνα, γεγονός που τον έφερε σε επαφή με εξέχουσες βενετσιάνικες οικογένειες, όπως οι Κουιρίνι και οι Κονταρίνι. Διετέλεσε επίσης σε διάφορα δημόσια αξιώματα. Πριν καν ολοκληρώσει τη μαθητεία του, του απονεμήθηκε ο τίτλος του υποπρόξενου, ως ένας από τους έξι αντζιάνι (πρεσβύτερους) της Αγκόνα, και αργότερα υπηρέτησε στη γερουσία της πόλης. Η ενασχόλησή του με τη δημόσια ζωή τον ανέδειξε, σταδιακά, σε διακεκριμένο μέλος της αστικής ελίτ».*(Datsev, 2023)

Ο ηγεμόνας που επισκέφτηκε ο Κυριακός ήταν ο Κάρολος Β΄, ο ανεψιός του Καρόλου Α΄, που είχε πεθάνει στα Γιάννενα στις 4 Ιουλίου 1929, ο οποίος ήταν Δούκας της Λευκάδας και της Ζακύνθου, υπήκοος του βασιλιά Λαδισλάου της Νεάπολης, που το 1405 είχε καταλάβει την Αιτωλία, την Ακαρνανία και το 1418 όλη την Ήπειρο, μετά την δολοφονία του αλβανού Μαυρίσκου. Έφερε τον τίτλο «Δεσπότης Ρωμαίων», η δε γυναίκα του, που ήταν θυγατέρα του Δούκα Νέριου Α΄ Ατζαγιώλη των Αθηνών, έφερε τον τίτλο «Βασίλισσα Ρωμαίων». Η έδρα του ήταν άλλοτε η Κεφαλληνία και η Λευκάδα και άλλοτε η Άρτα και τα Γιάννενα. Η σχέση του με την αυλή της Φλωρεντίας *«ήτο ιδιαζόντως καλή, Ιταλοί έμποροι εγίνοντο δεκτοί εν τη αυλή του».* Αυτό το πρότυπο κοινωνικής συναλλαγής, στο οποίο οι παλαιοί αριστοκράτες και οι έμποροι περπατούσαν μαζί και παρατηρούσαν τα τοπικά κτήρια, ήταν συνηθισμένο στην Ιταλία της ύστερης μεσαιωνικής περιόδου.

Επειδή δε ο Κάρολος είχε αποκτήσει μόνο νόθους γιούς (τους Μέμωνα, Ηρακλή, Τύρνο και Ορλάνδο), σύντομα άρχισαν φιλονικίες για το θρόνο. Οι νόθοι γιοί προσκάλεσαν τους Οθωμανούς που ήδη το 1430 είχαν καταλάβει την Θεσσαλονίκη. Οι Οθωμανοί πολιόρκησαν τα Γιάννενα και τα κατέλαβαν στις 9 Οκτωβρίου 1430. Έτσι ο Κάρολος Β΄, είχε υπό την κυριαρχία του μόνο την Δεσποτεία της Άρτας, πληρώνοντας φόρο στους Οθωμανούς. Τον Οκτώβριο του 1448 ο Κάρολος Β΄ πεθαίνει και το 1449 η Άρτα πέφτει κι αυτή στα χέρια των Τούρκων.

Ciriaco de' Pizzicolti, Francesco Podesti Μύσeszeti Galéria, Ancona

3. Οι επιστολές του από την Άρτα και την αυλή του Καρόλου Β΄

Τον Νοέμβριο του 1435 βρίσκουν τον Κυριακό στη Δαλματία. Κατευθύνεται προς την Κέρκυρα αλλά η επιδημία που έχει εκδηλωθεί στο νησί τον αναγκάζει να ξεμπαρκάρει απέναντι, στις ηπειρωτικές ακτές. Έτσι ξεκινάει την περιήγησή του στην Ηπειρωτική χώρα από το Βουθρωτό, όπου έφτασε «την 7^η των Καλενδών Ιανουαρίου», και την περιγράφει στην επιστολή του της 4^{ης} των Καλενδών του Ιανουαρίου (29^η Δεκεμβρίου) του 1435 από την πόλη της Ακαρνανίας, που εκδόθηκε στο *Kyriaci Anconitani Itinerarium* υπό του L. Mehus (Φλωρεντία, 1742, σελ. 58). Γράφει χαρακτηριστικά :

«Από εκείνη τη στιγμή ξεκινήσαμε, με τα κουπιά μας, αντλώντας δύναμη από την ίδια τη θάλασσα, συνεχίζοντας το ταξίδι μας μέρα και νύχτα, διασχίζοντας τα ήρεμα νερά του Ποσειδώνα. Κοντά στις ακτές της Δωδώνης, απολαύσαμε την εικόνα της Πάργας, του Φαναρίου και του Αρνατίου, και, τελικά, την πέμπτη ημέρα πριν τις Καλένδες του Ιανουαρίου (στις 28 Δεκεμβρίου), φτάσαμε στο μεγάλο και ξακουστό Δωδωναίο δάσος. Εκεί, κοντά στη Νικόπολη – μια πόλη γεμάτη ιστορία – αντικρίσαμε, από μακριά, τα ερείπια του μεγάλου και ιερού Δία.

Την επόμενη ημέρα, αφού περάσαμε με τα κουπιά μας τις εκβολές του ποταμού Άραχθου, για περίπου εννέα χιλιόμετρα, δεν μπορούσαμε παρά να θαυμάσουμε την απaráμιλλη ομορφιά του τοπίου : το ποτάμι στολισμένο με δέντρα, γεμάτο από τα τραγούδια των πουλιών και τα παιχνιδίσματα των ψαριών που τάραζαν την επιφάνεια του νερού. Δεν ήταν λιγότερο εντυπωσιακό και το θέαμα ενός αετού, ο οποίος, πετώντας ψηλά, έφερνε τη λεία του από τους βράχους. Τελικά, φτάσαμε στην πόλη της

Ακαρνανίας, εκεί που το ποτάμι συναντά τη θάλασσα, στην όχθη που τόσο πολύ επιθυμούσαμε να αντικρίσουμε, με τη βοήθεια του ευμενούς Δία.

Όταν εγκατασταθήκαμε εκεί, ο πρώτος άνθρωπος που συναντήσαμε ήταν ένας λαμπρός νέος : ο Κάρολος, από το μεγαλοπρεπή Οίκο των Τόκκων της Νάπολης και βασιλιάς των Ηπειρωτών. Με μεγάλη ευγένεια μας υποδέχθηκε – τόσο εμένα όσο και τον Θωμά, τον συγγενή του – με τέτοιον τρόπο που είναι αδύνατον, μα τον Δία, να το περιγράψω επαρκώς με τα λόγια της επιστολής μου. Καθώς περιδιαβήκαμε τη μεγάλη

Salt water—the sea. Illustration from Ibn Butlan's *Taqwim al-sihhah* or 'Maintenance of Health' (Baghdad, 11th century) published in Italy as the *Tacuinum Sanitatis* in the 14th century

πόλη, με θαυμασμό παρατηρήσαμε τις πόλεις αυτής της αρχαίας Ακαρνανικής πολιτείας – έργα που αποπνέουν την τέχνη των θαυμαστών αρχιτεκτόνων – τα πελώρια και εντοπωσιακά τείχη, φτιαγμένα από τεράστιες πέτρες, τα αγάλματα σμιλεμένα με εξαιρετική δεξιοτεχνία, και τα πέντε περίφημα επιγράμματα, χαραγμένα σε εκλεκτά αττικά γράμματα.

Αλλά τώρα, αγαπητοί μου φίλοι, ήρθε η ώρα να σας αποχαιρετήσω. Αυτά

μόνο ήθελα να μοιραστώ μαζί σας για το ταξίδι μας, που, αν και γεμάτο περιπέτειες, φαντάζει πλέον σαν αστειό μπροστά σε όσα ακολούθησαν.

Από την πόλη της Ακαρνανίας, την 4η προ των Καλένδων του Ιανουαρίου του 1435, ημέρα κατά την οποία φτάσαμε σ' αυτήν».

Η επιστολή του Κυριακού συμπληρώνεται με τα συμβάντα του ταξιδιού του στο *Epigrammata reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano*, (Moroni 1660).

Εκεί αναγράφονται οι παρακάτω επιγραφές

1. Επιγραφή n. 33, με τον τόπο που βρέθηκε : *Olympiadis autem DL III anno III - In Epiro apud Arechtheam Acarnaniam ad III Kal. Jan.* (Κατά την 553η Ολυμπιάδα, στο τρίτο έτος αυτής (1434 μ.Χ.) - Στην Ήπειρο, κοντά στην Αράχθεια της Ακαρνανίας, την 3η ημέρα πριν από τις Καλένδες του Ιανουαρίου, (30 Δεκεμβρίου).
2. Επιγραφή n. 34 : *Ad sacram aedem Sophiae* (Προς τον ιερό ναό της Αγίας Σοφίας...)

3. Επιγραφή n. 35 : *In alio lapide...* (Σε άλλη επιγραφή (λίθο)...)...

4. Επιγραφή n. 37 : *in domo domini Thomasii Venerii viri magnifici...*(...εντός της οικίας του κυρίου Θωμά Βενέριου, ενός εξαιρετού και επιφανούς άνδρα...)
5. Επιγραφή n. 38 : *ad aulam regis...*(...κοντά στην βασιλική αυλή...)

Μετά ακολουθεί : *Moenia antiquissima udbis Acarnaniae in quo lapides mirae magnitudinis conspiciuntur...*(Τα αρχαιότατα τείχη της πόλης της Ακαρνανίας, στα οποία διακρίνονται πέτρες θαυμαστού μεγέθους...)

Και μετά από τα επιγράμματα ακολουθεί το κείμενο : *Ad pridie Idus Januarias 1436 vidimus Nicopolim magnam in Epiro civitatem et ex cocto latere moenia vetustate diruta, vidique Dodonaei Jovis delubrum multa collapsum vetustate : circum undique vidimus marmorea ingentia atque ornatissima aedificia.* (Στις παραμονές των Ειδών του Ιανουαρίου του 1436, είδαμε τη Νικόπολη, τη μεγάλη πόλη στην Ήπειρο, και από πλίνθους ψημένες τα τείχη της, κατεστραμμένα από την παλαιότητα. Είδα και το ιερό του Δωδωναίου Δία, κατεστραμμένο σε μεγάλο βαθμό από την φθορά του χρόνου. Γύρω παντού είδαμε μαρμάρινα τεράστια και εξαιρετικά στολισμένα οικοδομήματα).

Τα τείχη της Νικοπόλεως (μια έπαλξη και έναν τρίποδα) ο Κυριακός τα είχε ζωγραφίσει κιόλας, όπως συνήθιζε να κάνει. Το σκίτσο βρίσκεται ανάμεσα σ' αυτά του Giuliano da Sangallo στον Βαρβεριανό Λατινικό Κώδικα του Βατικανού αρ. 4424, εκδοθέν υπό του Chr. Huelsen (Λειψία, 1910, σελ. 40).

Την ίδια χρονιά, στα τέλη Απριλίου του 1435, ο Κυριακός επιστρέφει από την Πάτρα στη φιλόξενη αυλή του Καρόλου στην Άρτα, όπως αναφέρεται στα *Epigrammata reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano*, μεταξύ των αριθμών 130 και 131 : *Ad V Jd. Maii Acarnaniam revisi et ad Karolum Despotum me iterum contuli. Ad III Jd. Per Astacora et Acherontem venimus Leucatam et vidimus Action nobilem et vetustissimam urbem, ubi navale ingens et memorabile bellum inter Aug. Caes. Et M. Antonium Cleopatramque fuit.* - Στις πέντε μέρες πριν τις Ειδές του Μαΐου, ξαναεπισκέφθηκα την Ακαρνανία και πήγα και πάλι στον Κάρολο τον Δεσπότη. Τρεις μέρες πριν τις Ειδές, διαμέσου του Αστακού και του Αχέροντα, φτάσαμε στη Λευκάδα και είδαμε το Άκτιο, ένδοξη και αρχαιότατη πόλη, όπου έγινε η

Και καθώς πληροφορηθήκαμε ότι ο ένδοξος Ιάκωβος Ρούφος, ο διοικητής μας, είχε φθάσει πρόσφατα από την Ιταλία στη Λευκάδα, αποφασίσαμε να δράσουμε. Γνωρίζοντας ότι ήταν άνθρωπος έμπειρος στο κονήγι, βαδίσαμε με θάρρος στις πεδιάδες της Ακτίας και ανάμεσα στα δύο δάση του Ακτίου.

Portolan atlas : [cartographic material] : [manuscript], 1547.chart 14, Adriatic Sea
(<https://hdl.huntington.org/>)

Με τα όπλα μας – λόγχες, ακόντια και κονηγετικά εργαλεία – και συντροφιά με ταχύτερους σκύλους και άλογα, ξεκινήσαμε για το κονήγι. Και τότε, με την ευλογία των θεών, και με τη Μούσα Καλλιόπη να τραγουδά εντός μου, εξέφρασα τον ύμνο προς την Άρτεμη:

«Άκουσέ με, βασίλισσα πολυώνυμη, κόρη του Δία, εσύ που χορεύεις στον αέρα με τα βέλη σου και περιπατείς στη νύχτα... χάρισέ μας την εύνοιά σου...»

Έπειτα υπάρχει κενό δύο σελίδων και ακολουθεί το φυλ 124 ν.

«Καθώς πέρασαν τρεις μέρες γεμάτες εξερεύνηση, ακολουθήσαμε τις γραμμές των ακτών της Βουδιατιανής (Βόνιτσας), όπου οι σμυρτιές και τα φυτά της περιοχής έμοιαζαν να υφαινούν έναν φυσικό μανδύα γύρω από τον κόλπο. Οι νεαροί άρχοντες, ατρόμητοι και γεμάτοι νιάτα, θριάμβευσαν στο κονήγι, φέρνοντας ως τρόπαια μπροστά στον ηγέτη τους πολλά άγρια θηράματα, με αγριόχοιρους και πολυτελή λεία που έλαμπε στο φως του ήλιου. Ο ίδιος ο Κάρολος, πατέρας στοργικός και φωτεινός, τιμώντας τον γιο του Λεονάρδο, για τον οποίο είχε την πιο τρυφερή φροντίδα, του πρόσφερε ως δώρο ένα ζωντανό, θηλυκό αγριογούρουνο, το οποίο, τρέμοντας από την αγωνία του, είχαν καταφέρει να πιάσουν η σκύλοι. Ο πατέρας προσέφερε το πολύτιμο δώρο τη στιγμή που ο γιος του επέστρεφε από το δάσος Κατίνα Ρομάνο, και πλησίαζε την βασιλική σκηνή στην ακτή.

Ωστόσο, δεν μπορούμε να παραλείψουμε και τα παρακάτω : Ανάμεσα στους ναύτες της αποστολής μας, παρατηρήσαμε και τέσσερις θαρραλέους νέους, οι οποίοι, προερχόμενοι από τις μακρινές ακτές της Μασσαλίας και την αρχαία Νίκαια, αφηφώντας τον κίνδυνο, είχαν επιβιβαστεί σε μια μικρή βάρκα για να συλλέξουν τα πολύτιμα κοράλλια που βρίσκονταν στα βάθη των θαλασσών. Διαπλέοντας τις θάλασσες του Τυρρηνικού, της Λιβύης, της Σικελίας και του Ιονίου, είχαν φτάσει στα επικίνδυνα παράλια της Χαονίας και της Φαιάκης, και τελικά έκαναν την εμφάνισή τους στη Λευκάδα και τον ίδιο τον Αμβρακικό κόλπο.

Εμείς, πάλι, κατά τις διαταγές των ηγεμόνων, φτάσαμε την παραμονή των Ειδών του Σεπτεμβρίου στο μικρό νησί των Ψαράδων (Heronesus), κοντά στις εκβολές του ποταμού Αραχθού, το οποίο οι ντόπιοι αποκαλούν Καρακονήσι. Μετά από μια νύχτα ανάπαυσης, ενώ προσπαθούσαμε να κοιμηθούμε κοντά στην ακτή, ανάμεσα σε ενοχλητικά κουνούπια, ξυπνήσαμε με την αυγή, και καθώς οι πρώτες ακτίδες του ήλιου του θεού Έρωτα φώτιζαν τον κόσμο, κατευθυνθήκαμε προς το ιερό και περίλαμπρο παρεκκλήσι της Αγίας Παρθένου, που τιμούν οι μοναχοί της ελληνικής θρησκείας, σύμφωνα με την παράδοση. Μετά την τέλεση των καθιερωμένων ιερών εθίμων, μπροστά στους ηγεμόνες μας, ανακαλύψαμε, ύστερα από υπόδειξη του βασιλιά Καρόλου, μια μικρή επιγραφή χαραγμένη σε μάρμαρο με αρχαία και αττικά γράμματα:

«Claudia Veronice, ετών 24 – Χαίρε!»

Φύλ. 125 ν.

Καθώς οι σύντροφοί μας και οι υπηρέτες του βασιλικού οίκου με προσοχή και φροντίδα του αρχιτρικλίνου Αντονέλλου, έριχναν δίχτυα στη θάλασσα, τα οποία γέμισαν με παχιά και ποικίλα ψάρια, μας προσέφεραν τα πλούσια αυτά δώρα με χαρά. Την ίδια μέρα, την ιερή Παρασκευή (Αφροδισίαν), αφού απολαύσαμε ένα ευλαβές γεύμα σε μοναστικό ύφος, ακολουθήσαμε τους ηγεμόνες μας, δια θαλάσσης και ξηράς, με καράβια και άλογα, επιστρέφοντας ευτυχισμένοι και γαλήνιοι στην Ακαρνανία, στην βασιλική αυλή της Άρτας, έχοντας εκπληρώσει την επιθυμία μας και την αποστολή μας.

Ο Κυριακός άφησε τότε και ένα ποίημά του, ως δώρο για την φιλοξενία με τίτλο ΧΑΙΡΕ ΑΚΑΡΝΑΝΩΝ

ΕΥΔΑΙΜΩΝ

ΠΑΤΡΙΣ

“Καλή δε χώρα, στο προοίμιον της Αχαΐας,

κείται κοντά στην Αιτωλία, πλησίον του μεγάλου Αχελώου,

και οι άνθρωποι την λένουν Αγγελόκαστρον, όνομα ευειδές και φίλον εις την όρασην.

Εκεί, όπου του Καρόλου τα ίχνη άφησαν λάμπην βασιλικήν,

Ηρακλέα εύρον ηγεμόνα, ευγενών παιδων πατέρα δύο –

τον μεν Κάρολον, τον δε Λεονάρδον· αμφότεροι τρίτοι τη γενεά.

Ωσάν τους υιούς του Πριάμου εφείνοντο, θεόμορφοι,
και πρώτοι ανάμεσα σε όλους εις την αρετήν και την ευγένειαν,
χάριν πολλήν δείξαντες εν φιλία προς εμέ,
την οποίαν εις τον πλούσιον αυτών οίκον μετέδωκαν –
ώστε μήτε με λόγον, μήτε με γραφήν εύκολα δύναμαι να περιγράψω".

Possible portrait of Cyriaco d'Ancona, detail of Procession of the Oldest King, by Benozzo Gozzoli, Magi Chapel, Palazzo Medici Riccardi, Florence, 1459 (Wikimedia commons)

Ξαναβρίσκουμε τον Κυριακό στην Άρτα για τρίτη φορά και τελευταία φορά, μετά το θάνατο του Καρόλου Β'. Η επιστολή που έγραψε σώζεται στον Κώδικα Tarv. φύλ.126 (Clucci, Antichita Picene XV). Η περιγραφή έχει ως εξής :

«Στις 18 Οκτωβρίου, ιερή ημέρα του Ευαγγελιστή Λουκά

Αναχωρήσαμε από την Αράχθεια, εκεί στα σύνορα της Ακαρνανίας – γη βασιλική, παλαιό κέντρο εξουσίας, όπου άλλοτε αντηχούσε η φωνή του ένδοξου πρίγκιπα Καρόλου. Μα τώρα, η φωνή εκείνη σιώπησε για πάντα· λίγο πριν την πρώτη ημέρα του Οκτωβρίου, έφυγε από τον

κόσμο των θνητών. Στον θρόνο του κάθεται πια ο γιος του, ο Λεονάρδος – νέος ευγενής, που με τιμή μας παραχώρησε την άδεια να ξεκινήσουμε το ταξίδι μας. Μαζί μας πορεύτηκε κι ο πιστός μας απελεύθερος, ο Ερμόδωρος – σκιά παλαιών εποχών και σύντροφος αφοσιωμένος.

Περάσαμε τα βαθυπράσινα δάση του Αχέροντα, τοπία βαρύτιμα και αρχαϊκά, φορτισμένα με το άφατο βάρος του μύθου και της σιωπής. Και φτάσαμε στον ποταμό που άλλοτε χώριζε τον κόσμο των ζωντανών απ' των νεκρών – κι εκεί, στις όχθες του, απλώνονταν ακόμη τα ερείπια της αρχαίας Δωδώνης. Η φήμη της δεν έχει σβήσει: η πόλη του Διός, η πόλη των φύλλων που μιλούσαν, εκεί όπου το μαντείο άκουγε τον άνεμο στις βελανιδιές και αποκάλυπτε τη βούληση των θεών. Όσα δεν κατάφερε ο χρόνος να σβήσει, ακόμη στέκουν: πέτρες ιερές, τείχη μισογκρεμισμένα, πύργοι που κοιτάζουν βουβοί προς την αιωνιότητα.

Ανηφορίσαμε προς την ακρόπολη, την οποία οι ντόπιοι ονομάζουν σήμερα «Ρογούς» – κι εκεί, σαν από αρχαία συνεννόηση, μας υποδέχτηκε ο Βασίλειος, φίλος παλαιός και άρχοντας της περιοχής. Με τη δική του καθοδήγηση φτάσαμε στον καθεδρικό ναό του Αγίου Λουκά – ναός αρχαίος, σεπτός, μνημείο και ταυτόχρονα ζωντανός τόπος προσευχής. Εκεί, μέσα σε μαρμάρινη λάρνακα, αντικρίσαμε το άφθαρτο σώμα του Ευαγγελιστή. Στεκόταν ακέραιο, σαν να είχε μόλις κοιμηθεί – άθικτος απ' τη σκόνη των αιώνων.

Μα το θαύμα δεν τελείωσε εκεί. Δίπλα του, φυλασσόταν το τίμιο λείψανο του Ιωάννη του Χρυσοστόμου – το πόδι του, σημάδι ζωντανό του σοφού Πατέρα της Εκκλησίας, του προφήτη της Αντιόχειας, του στόματος που όμνησε τον Θεό σε γλώσσα καθαρή και φλόγα λόγου. Και ακόμη, σε λειψανοθήκη πολύτιμη, αναπαύονταν το ιερό κεφάλι της Αγίας Άννας – της μητέρας της Παναγίας, πρώτης ρίζας του θείου γεννήματος. Μπροστά του σταθήκαμε με δέος, όπως οι προσκονητές που αντικρίζουν το ανέλπιστο.

Μετά την προσκόνηση, τελέσαμε τις ιερές ακολουθίες σύμφωνα με τα σεβάσματα έθιμα των Ελλήνων. Κι έπειτα, στα λατινικά, απευθύναμε προσευχή στον Άγιο Λουκά για την ανάπαυση της ψυχής του μακαριστού Καρόλου – του πρίγκιπα που άφησε πίσω του σκιές δόξας και στοργής.

Και έτσι σφραγίσαμε την ιερή μας πορεία. Ήταν ταξίδι όχι μονάχα στα βήματα της γης, αλλά και στο βάθος της ψυχής· ταξίδι γεμάτο μυστήριο, ιερότητα και θαυμασμό. Εκεί όπου η Ιστορία, η Πίστη και ο Χρόνος συνομιλούν ακόμη, και οι πέτρες μιλούν για τα περασμένα σαν να μην έφυγαν ποτέ.

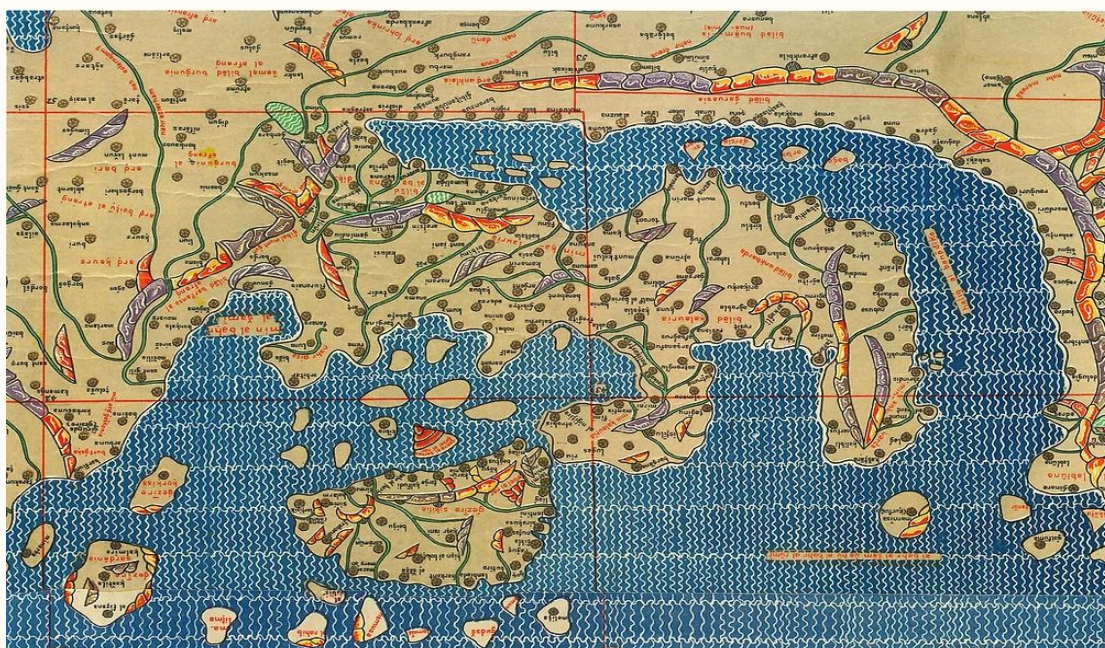
4. Οι κριτικές για το έργο του

Πολλά έχουν γραφεί κατά καιρούς για την προσωπικότητα και για το ρόλο που διαδραμάτιζε ο αρχαιολάτρης Κυριακός ο Αγκωνίτης. «Μπορεί κανείς να αντιληφθεί» γράφει ο Σιμόπουλος «την πολυεδρική – ίσως και καταχθόνια – προσωπικότητα του Κυριακού, αν σκεφθεί ότι προπαγάνδιζε την οργάνωση νέας σταυροφορίας κατά των Τούρκων και την ίδια στιγμή είχε στον κόρφο του το φερμάκι του Σουλτάνου για τις ελεύθερες μετακινήσεις του και τις μυστηριώδεις συναλλαγές του. Και το εκπληκτικότερο όλων είναι το γεγονός ότι πριν την άλωση της Πόλης, ο Κυριακός βρισκόταν στο τουρκικό στρατόπεδο του Ελλησπόντου και διάβαζε στον Σουλτάνο Μωάμεθ Β' τον Πορθητή, Διογένη Λαέρτιο, Ηρόδοτο, Λίβιο και χρονικά των παπών, αυτοκρατόρων και βασιλιάδων...» (Σιμόπουλος, 1981). Τον συναντάμε το 1431 στην Καλλίπολη, όπου μαθαίνει πως ο φίλος του και παλαιός εργοδότης του στο έργο αναμόρφωσης του λιμανιού, ο Γκαμπριέλε Κονδούλμερ, έχει εκλεγεί Πάπας με το όνομα Ευγένιος Δ'. Ίχνη του ξαναβρίσκουμε σ' ένα μοναστήρι στην Κύπρο, να διαπραγματεύεται με τοπικούς μοναχούς ένα χειρόγραφο των Ευαγγελίων, προσφέροντάς τους ως αντάλλαγμα μια έκδοση της Ιλιάδας. Τον ακολουθούμε στην Αδριανούπολη – τη σημερινή Εδιρνή της Τουρκίας, τότε οθωμανική πρωτεύουσα της Ευρώπης στη Θράκη – όπου εμπορεύεται χαλιά, ενώ του προσφέρεται φιλοξενία και ασφαλείς συστάσεις από τον ίδιο τον Σουλτάνο Μουράτ Β'.

Αυτό του επιτρέπει να ταξιδεύει εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δίχως ενόχληση και απαλλαγμένος από δασμούς. Εκεί, θα γίνει μάρτυρας του λαμπρού θεάματος της αυλής του Σουλτάνου αλλά και της δυστυχίας των χιλιάδων Ελλήνων, που αιχμαλωτίστηκαν και υποδουλώθηκαν μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης το 1431. Η συμπόνια του, ωστόσο, δεν θα τον εμποδίσει να αγοράσει μια κοπέλα από την Ήπειρο, σε σκλαβοπάζαρο της Χαονίας. Την έστειλε στην πατρική του οικία ως υπηρέτρια της μητέρας του. Εκείνη βαπτίστηκε με το όνομα Κλάρα και, στην πραγματικότητα, έγινε η παλλακίδα του.

Κι ενώ μέσα από τις περιγραφές του για τις κοινωνικές του συναναστροφές και τις εμπορικές του συναλλαγές ο πολυμήχανος Ιταλός θα μπορούσε να μας δώσει πληροφορίες για τους τόπους από τους οποίους πέρασε, και τους ανθρώπους τους, «... στις σημειώσεις του και στις επιστολές του αγνοεί την καθημερινή ζωή, τον άνθρωπο και τον περίγυρο του. Έβλεπε μόνο τα μάρμαρα, τα γκρεμισμένα μνημεία, τα θαμμένα αρχαία νομίσματα, τα καταχωνιασμένα χειρόγραφα. Για την καθημερινή ζωή ούτε λέξη. Μονάχα για τα ενοχλητικά κουνούπια των εκβολών του Αράχθου γράφει ο Κυριακός και τα παχιά ψάρια που γεύτηκε στην Άρτα....».

Απόσπασμα από τον χάρτη του Al-Idrisi, "Tabula Rogeriana" (1154), όπου διακρίνεται η Ιταλία, η Σικελία και οι ακτές της Ελλάδας προς την Αδριατική και το Ιόνιο. (<https://www.onassis.org/>)

Με το που πάτησε το πόδι του στην Άρτα, ο Πανσανίας της Μεσαιωνικής Ελλάδας όπως τον αποκαλεί ο Μίλλερ (1908), οργάνωσε αμέσως εκδρομή. «...Του καλού καιρού δηλαδή. Τσιμπούσια και απολαύσεις. Για το λαό τίποτα. Κι ο Τούρκος γείτονας, έτοιμος για να καταλύσει και το τελευταίο ίχνος του Δεσποτάτου. Είναι μεγάλο ατύχημα που κι αυτός ή θα ασχολείται με τα μάρμαρα και τα λείψανα ή με

τα φαγοπότια του.... Με τα κινήγια όμως και τις φιλοφρονήσεις των ανθρώπων έξω από την παραγωγή, δεν μαθαίνουμε αυτό που ενδιαφέρει, τις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων» (Ζιάγκος, 1974). Πριν δε φύγει από την Άρτα «τη βασιλεύουσα της Ακαρνανίας» ο Κυριακός υπέβαλε τη χειρόγραφη έκθεση για το ταξίδι του στην Ήπειρο στον «Βασιλέα των Ηπειρωτών», μήπως καμιά από τις παρατηρήσεις του «...δεν φανεί καλή στα βασιλικά του μάτια».

5. Το τέλος του Δεσποτάτου της Ηπείρου

Το Δεσποτάτο σημείωσε τις τελευταίες νίκες κατά των Τούρκων με τη βοήθεια που έδωσε στον Κάρολο Β΄ Τόκκο ο πεθερός του Τζιοβάνι, μαρκήσιος από μεγάλη οικογένεια της Σικελίας. Μετά την κατάληψη των Ιωαννίνων από τους Οθωμανούς, εξαγόρασε κάμποσα ακόμη χρόνια ειρήνης. Όμως στις 30 Σεπτεμβρίου 1448, ο Κάρολος Β΄ πέθανε, πριν ακόμη ενηλικιωθεί ο γιός του Λεονάρντο III. Μετά το θάνατό του η Ζάκυνθος ύψωσε τη σημαία της Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου, ο φρούραρχος της Λευκάδας διαπραγματεύτηκε το νησί με τους Βενετσιάνους, ενώ άλλοι νησιώτες καλούσαν τον Αλφόνσο της Νεάπολης στα νησιά τους. Και οι Αρτινοί έστειλαν στη Θεσσαλονίκη τον Δ. Χαϊκάλη να υπογράψει συνθήκη υποταγής με τον αντιπρόσωπο του Σουλτάνου.

Ο δε ναύαρχος Φαϊκ Πασάς, επικεφαλής οθωμανικού στρατού ήλθε από τη θάλασσα και κατέλαβε την Άρτα στις 24 Μάρτη 1449. Έτσι οι κτήσεις του Καρόλου II Τόκου προσαρτήθηκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία πλην της Βόνιτσας, Βαρνάτσας και του Αγγελόκαστρου που έμειναν σαν Κάρλελι, περιοχή του Καρόλου, για να θυμίζουν έτσι το όνομά του. Και οι Αρτινοί, με τα προνόμια που ζήτησαν από τον Σουλτάνο πέτυχαν :

1. Η Άρτα να πληρώνει 10 δράμια ασήμι.
2. Οι Χριστιανοί να ασκούν ελεύθερα το θρήσκευμά τους.
3. Οι νεκροί να κηδεύονται με πομπή εκφοράς, όπως συνηθίζονταν.
4. Να κνηγούν με τα λαγωνικά τους ελεύθερα.
5. Όταν ιππεύουν να φορούν τα σπρούνια τους.
6. Τις Απόκριες να ντύνονται «πανδήμως», και
7. Να κάνουν τις γιορτές και τους γάμους τους ελεύθερα. (Αραβαντινός, 1856)

Κι έτσι θα πορευτούν οι Αρτινοί για αιώνες, χωρίς να γνωρίζουμε, παρά ελάχιστα για τη ζωή τους και τον τόπο τους, μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα που ο Εβλιγιά Τσελεμπί θα περιηγηθεί στην περιοχή και θα μας αφήσει τα γραφόμενά του....

Βιβλιογραφία

1. Αραβαντινός, Π., ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ, Τόμος Α - Β, Ιωάννινα, 1856

2. Cyriacus, A., *Inscriptiones, seu epigrammata graeca et latina reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano apud Liburniam designatis locis, ubi quaeque inventa sunt cum descriptione itineris*, Greg. Roiseccus , 1747, Ghent University.
3. Datsev, L., "*Ciriaco d' Ancona and the Origins of Epigraphy*", *Renaissance Quarterly*, Volume 76, Issue 2, 2023. Cambridge University Press
4. Ζιάγκος, Ν., *ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ ΚΑΙ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*, Αθήνα, 1974.
5. Ziebarth, E., "*Κυριακός ο εξ Αγκώνος εν Ηπείρω*", *Ηπειρωτικά Χρονικά*, Εν Ιωαννίνοις, 1926.
6. Miller, W., *THE LATINS IN THE LEVANT. A HISTORY OF THE FRANKISH GREECE (1204 - 1566)*, London, 1908.
7. Σιμόπουλος, Κ., *ΞΕΝΟΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*, Τόμος Α', Αθήνα, 1981.

Copyright

© Αναστασία Καρρά

Η εργασία είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση επί χρημάτων και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, σύμφωνα με τον Ν.2387/1920 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/1993 και ισχύει σήμερα) και κατά τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

ΑΡΤΑ, 10.04.2025